

Stichting Bunkerbehoud

Beleidsplan Stichting Bunkerbehoud 2020-2023

Stichting Bunkerbehoud
Middelburg, oktober 2019

1. Stichting Bunkerbehoud

De Stichting Bunkerbehoud is in 1999 opgericht met als doelstelling het vergroten van het draagvlak voor het behoud en de ontsluiting van het vestingbouwkundige erfgoed uit de 20ste eeuw. Ons werkgebied is in beginsel de provincie Zeeland, maar ook in (inter)nationaal verband wordt samengewerkt met soortgelijke stichtingen en verenigingen. Om deze doelstelling te bereiken voert de stichting in een breed kader vestingbouwkundig- en krijgshistorisch onderzoek uit, ijveren wij voor bescherming en adviseren we tevens over behoud en hergebruik. Andere belangrijke activiteiten richten zich op educatie en activiteiten voor bezoekers (openstellingen musea, rondleidingen battlefield tours en lezingen).

De laatste decennia is er in Nederland een forse toename in de belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog, en de Duitse bunkerbouw te bespeuren. De bunker is getransformeerd van een toch pijnlijke herinnering uit het recente verleden naar een object dat de Tweede Oorlog voor de hedendaagse generaties tastbaar maakt. Ook vanuit de overheid is er een toenemende belangstelling voor erfgoed uit de Tweede Wereldoorlog. Zowel op het niveau van het Rijk (subsidieprogramma's en beleidsvorming en kennisborging door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, alsook op het niveau van de provincies en de gemeenten.

Ook als landschappelijk element worden bunkers en linies op waarde geschat. Zo is het Landfront Vlissingen al langer aangemerkt als een van de kernkwaliteiten binnen het Nationaal Landschap Zuidwest Walcheren en is deze al weer enkele jaren terug aangewezen als beschermd Rijksmonument. Immers terecht kan Walcheren worden aangemerkt als het "Normandië van Nederland".

De Stichting Bunkerbehoud heeft de laatste jaren haar steentje bijgedragen aan deze ontwikkelingen. Zo hebben wij actief gewerkt aan het behoud en herstel van vestingwerken, bescherming verkregen en concrete projecten rond behoud, conservering en ontsluiting gerealiseerd. In 2019 bestond de Stichting Bunkerbehoud 20 jaar. Nu met een nationale herdenking de 'vergeten' Slag om de Schelde (inter)nationaal voor het voetlicht is gebracht, is het zaak dat de komende jaren aanzienlijk in de (museale) infrastructuur wordt geïnvesteerd om de tastbare herinneringen in het landschap beleefbaar te maken. Met een zekere groeiambitie als uitgangspunt formuleert de Stichting Bunkerbehoud in deze nota haar speerpunten voor de middellange termijn.

2. Beleidsvisie 2020-2023

De Stichting Bunkerbehoud geeft op drie taakvelden vorm en inhoud aan de geschetste ontwikkelingen: via onderzoek, door behoud en advisering en tot slot door het organiseren van publieksactiviteiten waaronder de museumfunctie. De drie taakvelden moeten integraal worden beschouwd. Daar waar andere organisaties wellicht de publiekactiviteiten als hun hoofdactiviteit beschouwen, hechten wij even zwaar aan de onderscheidende taakvelden omdat zij elkaar wederzijds versterken. Zowel onderzoek en advisering als de publieksactiviteiten zijn mede noodzakelijk voor het verkrijgen van draagvlak voor behoud.

De drie taken staan centraal bij de verdere uitwerking van onze beleidsvisie in de voorliggende paragraaf. Binnen elk aandachtsveld zijn enkele speerpunten genoemd die in paragraaf 3 nader worden uitgewerkt in concrete acties.

De Stichting Bunkerbehoud beoogt op provinciaal niveau een bijdrage te leveren aan het cultuurbehoud in Zeeland. Wij doen dit door activiteit te zijn in de verschillende regio's, uiteraard afhankelijk van noodzaak en nut. De bezoekersactiviteiten die zich voornamelijk op Walcheren concentreren, willen wij uitbreiden naar Schouwen-Duiveland. Ten aanzien van Zeeuws-Vlaanderen nemen wij een positieve ontwikkeling waar nu de gemeente Sluis een selectie van bunkers op de gemeentelijke monumentenlijst heeft geplaatst.

De stichting wil haar positie als kenniscentrum en adviesorgaan verder versterken. Een belangrijke voorwaarde hiervoor is goed gefundeerd onderzoek en aansluitend inventarisatie en waarde stelling van de resterende objecten in Zeeland. Het betreft hier in beginsel de overblijfselen uit het interbellum en de Tweede Wereldoorlog, maar tevens een relatief nieuw onderzoeksgebied: de Koude Oorlog.

Vanuit de rol van kenniscentrum adviseert de stichting de Zeeuwse overheden gevraagd en ongevraagd over selectie, behoud en ontsluiting van verdedigingswerken. De stichting adviseert over ruimtelijke inpassing en waar mogelijk het hergebruik van vestingwerken. De stichting bewaakt het behoud van objecten en neemt waar nodig actie om bescherming te realiseren en aantasting te voorkomen. Uiteraard worden ook particuliere vragen ondersteund.

De bezoekerslocaties zien wij als een belangrijk instrument om het draagvlak voor behoud van onderop te bevorderen. Hier ontvangt de Stichting jaarlijks gemiddeld 15.000 bezoekers gedurende de openstellingen, battlefield tours en rondleidingen. In de periode 2020-2023 beogen wij de bestaande bezoekerslocaties te verfijnen. Dit betekent een kwaliteitsimpuls in zowel de vaste expositie als meer gebruik van wisselende exposities. Tevens staat de afronding van de bezoekerslocatie in Park Toorenvlied op het programma.

Deelname aan Monumentendag en Bunkerdag, inmiddels uitgegroeid tot een internationale happening, zal in de beleidsperiode worden voortgezet.

Een centraal begrip bij de uitvoering is samenwerking. Samenwerking met overheden en met cultuur- en natuurorganisaties binnen en buiten de provincie. Ten aanzien van de Zeeuwse musea op het gebied van WO2-erfgoed zal dit vooral gericht op de samenwerking om elkaar te versterken. Op deze wijze wordt bijgedragen aan een breed aanbod langs de oevers van de Schelde.

De Stichting Bunkerbehoud vult door onderzoek en advies hierbij lacunes op ten aanzien van de veelal uitsluitend op bezoekersstromen georiënteerde musea. Door uitvoering van de drie taakvelden dragen wij op het gebied van moderne vestingbouw en krijgsgeschiedenis concreet bij aan cultuurbehoud en –participatie in Zeeland.

3. Plan van aanpak 2020-2023

In deze paragraaf wordt een verdere uitwerking gegeven van de beleidsvisie. De actiepunten zijn onderverdeeld naar de drie taakvelden van de stichting.

3.1 Onderzoek

Belangrijke taakvelden van onze organisatie zijn de rollen als kennis- en expertisecentrum op het gebied van moderne vestingbouw in Zeeland en de Slag om de Schelde. Zij vormen een voorwaarde voor een gefundeerd advies voor het behoud van verdedigingswerken. De publiekactiviteiten zijn daarvan een afgeleide. Immers behoud en educatie betekenen veelal het levend maken van het erfgoed door het openstellen ervan.

Onderzoek werd in het verleden veelal op eigen kosten door privépersonen uitgevoerd. Deze initiatieven hebben geresulteerd in enkele toonaangevende publicaties over de Atlantikwall en de Slag om de Schelde in Nederland. Verschillende van deze onderzoekers zijn actief binnen de Stichting Bunkerbehoud en worden waar mogelijk ondersteund. De financiële middelen om deze personen bij het uitvoeren van onderzoek te ondersteunen zijn aanwezig maar beperkt. In het licht van de ontwikkelingen is het van belang dat niet alleen de toeristisch-recreatieve kant wordt belicht, maar dat tevens onderzoek belangrijke aandacht krijgt.

- (Archief)onderzoek, inventarisatie en waardestelling

Onze onderzoeksactiviteiten richten zich in hoofdzaak op de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog in Zeeland, evenals moderne vestingwerken in deze provincie. Bijzondere aandacht is er voor de Atlantikwall, de Slag om de Schelde, evenals de relictten van de Koude Oorlog. Vooral voor de laatste categorie zal naar verwachting in de nabije toekomst een opgave liggen op het gebied van advisering en behoud.

Op het gebied van verdere inventarisatie en waardestelling is vooral inzet nodig ten aanzien van de restanten op Schouwen-Duiveland, Tholen, St. Phillipsland en de beide Bevelanden. Tevens dienen nog aanwezige slagvelden uit de Tweede Wereldoorlog in kaart te worden gebracht als archeologisch monument. De informatie wordt ingebracht in de Cultuurhistorische hoofdstructuur (CHS) van de Provincie Zeeland.

- Website

De Stichting Bunkerbehoud heeft een drukbezochte website. Ingekomen berichten of zelf gevonden onderwerpen worden overzichtelijk getoond. Het uitsluitend voor de vrijwilligers toegankelijke deel geeft inzicht in interne informatie over de bezoekersaantallen en de opbrengsten. Daarnaast dient dit deel voor de interne afstemming door het bijhouden van het rooster museumdiensten en het overzicht rondleidingen. De presentatie van de inventaris, inclusief de foto's daarvan krijgt in de komende periode extra aandacht.

3.2 Behoud en advisering

Het behoud van waardevolle vestingbouwkundige relictten is de voornaamste doelstelling van de Stichting Bunkerbehoud. Behoud tegen sloop, maar vooral behoud door ontwikkeling. Ten aanzien van sloopplannen heeft de Stichting enkele keren succesvol kunnen opereren. Concrete voorbeelden zijn de batterijen Vrijburg en Baskensburg, die inmiddels in samenwerking met de gemeente Vlissingen als cultuurhistorisch en landschappelijk monument zijn ontsloten.

Gelukkig staan de meeste Zeeuwse overheden positief tegenover hergebruik en ruimtelijke inpassing van vestingwerken. Op dit gebied wil de Stichting Bunkerbehoud blijvend een adviserende rol vervullen. De laatste jaren hebben wij advies uitgebracht op verzoek van de Provincie Zeeland, de gemeenten Veere en Schouwen-Duiveland, Rijkswaterstaat en het Waterschap Zeeuwse Eilanden. Recent is een erfgoed waarde advies gegeven aan de gemeente Sluis voor plaatsing van de bunkers in die gemeente op de gemeentelijke monumentenlijst. Eenzelfde initiatief willen wij oppakken voor wat betreft Schouwen-Duiveland.

Deze adviserende rol willen wij naar de toekomst uitbreiden. Hierbij staat een goed gemotiveerde selectie van objecten die voor behoud in aanmerking komen, voorop.

Behalve de advisering richting overheden ondersteunen wij ook collega stichtingen in het land. In veel gevallen ontvangen zij niet altijd de steun van de overheid zoals wij in Zeeland.

In (inter)nationaal verband verzorgen wij collega musea vaak van documentatie en constructietekeningen ten behoeve van restauraties en exposities.

- Landfront Vlissingen

Het Landfront Vlissingen inclusief de tankmuur in Ritthem, is dankzij de stichting een rijksmonument en opgenomen in de Cultuurhistorische hoofdstructuur van de provincie Desondanks zijn recent meer dan 1,5 kilometer tankgracht ernstig aangetast door verkeerd aangelegde natuurvriendelijke oevers. De stichting zal bij de Rijksdienst als toezichthouder aandringen op herstel op locatie, of compensatie elders aan het Landfront. Deze ingreep laat des te meer zien dat behoud door ontwikkeling, concreet door het geven van een nieuwe functie, van essentieel belang is om te voorkomen dat een nationaal beschermd monument, toch niet voorzichtig wordt weggepoets. Een van de grote kansen die wij hier zien is de ontwikkeling van de linie als ecologische zone (behoud biodiversiteit) in combinatie met versterking van de cultuurhistorische en recreatieve waarde. Tevens kunnen delen van de linie wellicht hersteld worden en bijdragen aan grotere opgaven op het gebied van klimaatadaptatie. Concreet wordt gedacht aan het herstel van gedempte tracés van de tankgracht als waterberging in natte en droge tijden. De stichting wil aan de agendavorming een actieve bijdrage leveren, onder meer in het kader van de nieuwe provinciale Omgevingsvisie.

- Actie tot behoud

Een bijzonder project dat de stichting al langere tijd in uitvoering zou willen nemen is de berging en conservering van een automatische granaatwerper die nog in een bunker aan de Vlissingse buitenhaven is ingebouwd. Dit kostbare en daarmee zelden toegepast wapen is vandaag het laatste resterende exemplaar in België en Nederland. Het wapen staat model voor de Atlantikwall en het strategische belang van de Vlissingse haven aan de monding van de Westerschelde. Bijzonder is dat het wapen nog altijd staat gericht op het landingsstrand en daarmee een directe verwijzing is naar de strijd in november 1944. Na ruim 70 jaar is het wapen sterk aangetast door corrosie en zal, indien het de komende jaren niet wordt geborgen, als verloren moeten worden beschouwd. Het unieke karakter maakt dat de stichting dit project wil oppakken. Strikte voorwaarde daarbij is dat het terrein dat in eigendom van het havenschap is gesaneerd wordt overgedragen, bijvoorbeeld aan de gemeente.

3.3 Publieksactiviteiten (museum en collectiebeheer)

Naast onderzoek, behoud en advisering is het beleefbaar maken van de Atlantikwall en de geschiedenis van de Slag om de Schelde een belangrijke taak. Nu onlangs de 75-jarige herdenking van de Slag om de Schelde heeft plaatsgevonden, er een Speelfilm in de maak is en de provincie nadenkt over een mogelijk vervolg, is het zaak de verschillende musea en stichtingen in Zeeland de handen ineen slaan en hier gezamenlijk de schouders onder zetten. De Stichting Bunkerbehoud wil daaraan zijn steentje bijdragen. Daarbij is evenwel een coördinerende rol van de provincie nodig om te zorgen dat zowel de grotere als kleinere musea voldoende tot hun recht kunnen komen. Nu de uitbreiding van het Bevrijdingsmuseum in Nieuwdorp gerealiseerd is, is het tijd om de verhalen van de Slag om de Schelde op locatie tastbaar maken. Onze ervaring is dat veel mensen juist komen voor het op de locatie voelen van de geschiedenis. De statische musea en de buitenlocaties moeten met elkaar worden verbonden omdat zo een aanbod wordt gecreëerd dat niet alleen het verhaal van de Slag om de Schelde verteld, maar juist ook de kracht van de regionale geschiedenis en identiteit verbindt met bezoekers vanuit Nederland en daarbuiten.

- Educatie

Educatie is een belangrijk onderdeel van ons takenpakket. De exposities in de musea en de traditionele schoolbezoeken vanuit het lager- en voortgezet onderwijs zijn hierbij belangrijke activiteiten.

- Battlefield tours

De laatste jaren laat een goede ontwikkeling van het concept battlefield tours zien, een concept dat de komende tijd verder wordt ontwikkeld. De laatste tijd groeit de belangstelling vanuit het buitenland, bijvoorbeeld vanuit België. Wij beogen de battlefield tours verder te ontwikkelen naar Schouwen-Duiveland en Zuid-Beveland. Een voorwaarde hierbij is dat het gidsenbestand wordt uitgebreid, bij voorkeur met plaatselijke vrijwilligers.

- Ontwikkelen bezoekerssites in relatie tot de battlefield tours.

Er is ooit gedacht aan een Landfront-bezoekerscentrum in het Karreveld bij Koudekerke. (Atlantikwall als nationaal landschap) De stichting houdt dit idee in het achterhoofd.

De stichting Bunkerbehoud wil hier als volgt aan bijdragen:

- Bezoekerssites in relatie tot de Slag om de Schelde

In aanvulling op de eerder geschetste ontwikkeling van het Landfront Vlissingen als een van de directe oorzaken van de inundatie van Walcheren, wil de Stichting onderzoeken welke bunkers en losse locaties beschikbaar zijn om het verhaal van de Slag om de Schelde breder uit te dragen. Dit betekent niet dat wij deze locaties ook zelf beheren. Eerder is het idee om deze als landschapselementen in het natuurnetwerk van de provincie te laten opnemen en zo

het beheer vanuit de terreinbeheerders op te laten pakken. Na inrichting zouden de sites kunnen worden opgenomen als locaties voor rondleidingen en battlefield tours. Enkele concrete ideeën zijn als volgt:

Munitiebunker tussen Westkapelle en Zoutelande: gelegen aan het fietspad tussen beide dorpen betreft het hier de laatste bunker van de batterij Zoutelande, de batterij die verantwoordelijk was voor de zwaarste schade aan de geallieerde landingsvloot. Het is de missende schakel tussen het Polderhuis met dijkgat in Westkapelle en het Bunkermuseum in Zoutelande

Drakentandversperring Groot-Valkenisse: voorzien van een informatiepaneel is de lange versperring onvoldoende zichtbaar. Als schakel tussen het Bunkermuseum Zoutelande en het in oprichting zijnde bezoekerscentrum in het bunkerdorp te Dishoek, is het beter beleefbaar maken van deze 'poort tot Vlissingen' een eerste speerpunt binnen de ontwikkeling van het Landfront.

Artilleriebatterij Von Kleist, Verbandehofweg Koudekerke: Onderdeel van de geduchte landmachtartillerie had deze batterij een geduchte tegenstander voor de geallieerden kunnen zijn, ware het niet dat deze door de inundatie doelbewust werd uitgeschakeld. Met vier grote geschutsbunkers een indrukwekkend ensemble, maar voor de huidige eigenaar onbruikbaar land. Als landschapselement juist interessant om natuur- en recreatiewaarden te creëren en te integreren in het provinciale natuurnetwerk. Een project waarin wij graag qua ideevorming initiërend willen zijn.

Divisiehoofdkwartier Toorenvliedt:

De communicatiebunker in het park Toorenvliedt in Middelburg is sinds 2014 onze derde museumlocatie. Hoewel nog in ontwikkeling, kan hij op aanvraag worden bezocht. De openstellingen voor het publiek zijn door de restauratieactiviteiten (nog) beperkt. De komende periode staat in het teken van de afronding van de restauratie (deuren, ventilatie en afwerking) De kolengestookte centrale verwarming met de warmwaterradiatoren zal in ere worden hersteld. Ondertussen worden de vitrines gevuld met eigen militaria en stukken op bruikleen. Het is niet aannemelijk dat het project binnen de beleidsperiode wordt afgerond.

Overige locaties:

De beperkte uitbreidingsmogelijkheden op de huidige museumlocaties maakt dat ons voornaamste streven hier is om de expositie in kwalitatieve zin te optimaliseren. Wisselexposities moeten de terugkerende bezoeker iets nieuws bieden. Verder is borging van de musea in een groter geheel van belang. Hierbij gaat het om de ontwikkeling van de battlefield tours en het opnemen van de eerder genoemde nieuwe locaties.

De aanwezigheid van een personeelsbunker van het type 501 in Zoutelande verdient nader onderzoek of de bunker kan worden gebruikt als filmzaaltje.

Een extra museumlocatie die op regelmatige tijden geopend is, behoort met het huidige bestand aan gidsen niet tot de mogelijkheden.

- Samenwerkingsrelaties

Samenwerking is een belangrijk instrument om kansen te benutten en bedreigingen het hoofd te bieden.

Op de grens van het Zeepeduin en het Slotbos Haamstede ligt het hoofdkwartier van de Atlantikwall op Schouwen-Duiveland. Een ensemble bestaande uit meer dan 40 bomvrije en dunwandige bunkers en dat het meest complete bataljonshoofdkwartier in Nederland vertegenwoordigt.

Er is in Haamstede een initiatief ontstaan om met de commandopostbunker type 117 iets te gaan doen.

De stichting zal naar vermogen hieraan bijdragen, al zal zich dat beperken tot (technisch) advies.

- Collectiebeheer

De stichting heeft een belangwekkende collectie aan uitrustingsstukken en documentatie verzameld. Unieke stukken als optieken, verbindingapparatuur en persoonlijke artikelen zijn verkregen door schenking, aankoop en bruikleen. Het voornemen is deze verzameling de komende jaren verder uit te breiden. De museumlocatie Toorenvliedt biedt straks de ruimte voor het communicatiedeel van deze collectie.

De museumbunker in Vlissingen krijgt in 2020 extra aandacht door het verbeteren van de beveiliging.

De wisselexposities en de inrichting van Toorenvliedt zullen verschuivingen in de collectie veroorzaken.

Het huidige registratiesysteem voldoet maar moet up-to-date gemaakt worden. Een correct overzicht waar de collectie ligt is van belang voor de inboedelverzekering. De presentatie van de collectie blijft beperkt tot het afgeschermd vrijwilligers deel.

De recent ingestelde collectiecommissie zal voortvarend aan de slag moeten.

3.4 Personeelszaken

- Vrijwilligers

Het bestand aan vrijwilligers heeft last van vergrijzing. De openstellingen op woensdag, de rondleidingen en battlefield tours door de week worden een beperkt aantal vrijwilligers verzorgd.

De bijeenkomsten met de vrijwilligers blijven op het programma.

We moeten actief op zoek naar nieuw bloed. Ieder Mededelingenblad bevat een oproep hiertoe, maar werving middels andere kanalen moet met voortvarendheid worden onderzocht.

De kennisoverdracht naar nieuwe gidsen is gewaarborgd door de brede kennis binnen het huidige bestand.

- Bestuur

De vijfde bestuursfunctie moet zo snel mogelijk worden ingevuld. Gedacht wordt aan een bestuurder (m/v) voor het afstemmen van de technische zaken.

In geval van het plotseling wegvallen van een bestuurslid is er een noodplan opgesteld. Hiermee kunnen alle financiële zaken ononderbroken voortgezet worden.

Voor het voortzetten van overige werkzaamheden moeten binnen het bestuur afspraken worden gemaakt.

We blijven op zoek naar een 2^e webmaster.